

ZILLEGHEM

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

2018 / 1

V.U. Bertrand Denys
Klaprozenlaan 13, 8210 Loppem

ZILLEGHEM

Handelingen van de Kring
voor Heemkunde en Geschiedenis
'Pastoor Ronse'

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Pol DENYS

A.L. 63 Kills lice. Zedelgem PoW-Camp 1945-'46

3

Johan BRAET

Een zandtapijt of 'poterde' voor Sint-Maarten. Een vergane Loppemse folklore

21

Heemkundige Kring Pastoor Ronse ontvangt Ratte Vynckeprijs

39ste jaargang nr. 1 - januari - februari - maart 2018

Redactie en bestuur

Bertrand Denys, Klaprozenlaan 13, 8210 Loppem
Patrick Arnou, Burg. J. Lievensstraat 12, 8210 Zedelgem
Johan Braet, Wantestraat 136, 8310 Assebroek
Willy Casier, Wildebeekstraat 23, 8211 Aartrijke
Noël Denolf, Snellegemsestraat 118, 8210 Zedelgem
Pol Denys, Hendrik Baekelandlaan 57, 8211 Aartrijke
Paul Vandenbussche, Guido Gezellelaan 44, 8210 Loppem
André Vanhevel, Belledreef 4, 8210 Veldegem
Johan Verplancke, Torhoutsesteenweg 396, 8210 Veldegem

Lidmaatschap: € 10,00

IBAN: BE48 7381 1720 5627 - BIC: KRED BE BB
Heemkundige Kring 'Pastoor Ronse' Zedelgem

Secretariaat en ledenadministratie

Willy Casier, Wildebeekstraat 23, 8211 Aartrijke
Tel. 0475/64.81.16 - E-mail: willy.casier@gmail.com

Redactiesecretariaat

Bertrand Denys, Klaprozenlaan 13, 8210 Loppem
Tel. 050/82.42.74 - E-mail: bertrand.denys@telenet.be

Website en Facebook

users.telenet.be/pastoor.ronse
www.facebook.com/groups/657109921075905

Studies verschenen in 'Zilleghem' of uittreksels daarvan mogen niet gebruikt noch aangehaald worden zonder te verwijzen naar dit tijdschrift en de auteur. Iedere auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikels.

Illustratie op de cover

Dorpsgezicht van Aartrijke, gezien vanuit de Steenstraat, op een Ansichtkaart begin 20ste eeuw. We zien de kerk, met pas gebouwde torenspits, en de molen genaamd het 'Stampkot'. (Verzameling Gemeentearchief Zedelgem)

A.L. 63 *Kills Lice.*

Zedelgem PoW-Camp 1945-‘46

Pol DENYS

“In all wars disease has been responsible for many more admissions to hospital than has enemy action.”

B. E. Wittingham, Director-General of
Medical Services, Royal Air Force

Het naoorlogse PoW-Camp Zedelgem heeft bij vele krijgsgevangenen onuitwisbare indrukken nagelaten en iconische beelden op het netvlies gebrand. De prikkeldraad, de wachttorens, de brutale *intake*, het chronische hongergevoel, de eenzaamheid in de massa en het heimwee, het liet niemand onberoerd. In de literatuur, foto’s en tekeningen over het Zedelgemse kampleven zijn ze dan ook telkens terugkerende thema’s. Zo ook de *delousing*, het ontluizen.

De massale instroom van tienduizenden krijgsgevangenen in de Zedelgemse kampen bezorgde de Britse kampautoriteiten acute logistieke problemen, die snel dienden opgelost te worden. Naast de voorziening van de elementaire basisbehoeften zoals aangepaste kleding, een beschut onderkomen en voldoende voedsel, waren er de directe medische, sanitaire en hygiënische zorg in de overbevolkte *cages*. Een gevreesde uitbraak van al dan niet besmettelijke ziektes, zoals dysenterie, difterie en

Fig. 1 - Typhus how is it spread? Britse affiche, december 1944. (Imperial War Museum)

(para)tyfus was dan ook latent aanwezig. Eén van de verschillende preventieve maatregelen, die de besmettelijke aandoeningen zoals tyfus en aanverwanten kon bestrijden, was de ontluizing. De Rickettsia-bacterie² die deze ziektes veroorzaakt, wordt namelijk overgebracht door parasieten zoals luizen of vlooiën.

A.L. 63 Kills lice (*A.L. 63 doodt luizen*)

Cooper's sheep dip factory in het plaatsje Berkhamsted, in het Engelse graafschap Hertfordshire, ontwikkelde voor het Britse leger het ontluizingspoeder A.L. 63. Het bedrijf, opgericht door William Cooper³, had zich gespecialiseerd in het vervaardigen van insecticiden voor het vee en ontwikkelde het eerste succesvolle schaapondpompelbad *Cooper's Dip*, in 1852. Nieuwe opportuniteiten en de nood aan parasitaire verdelgings-

middelen kwamen er door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

De Cooper firma diende een ontluizingspoeder te creëren dat de Britse troepen zou beschermen tegen kleeerluizen en ander parasitair ongedierte. In 1939 kreeg het product de merknaam A.L. 63 Mark I. Na de test van

Fig. 2 (boven) en 3 (onder) - A.L. 63, Mark III, Kills Lice (collectie Pol Denys of Image Courtesy of Dacorun Heritage Trust Ltd)

vele formules bleek de 63ste samenstelling van het *anti-lice*-poeder de meest efficiënte. Doch één van de hoofdbestanddelen van het product, een poeder afkomstig uit bepaalde soorten van het toxische plantengeslacht *Derris*⁴, werd door de oorlog in Zuidoost-Azië onbeschikbaar. Daarom werd in 1943 A.L. 63 Mark II ontwikkeld, dat het giftige ro-

tenon⁵ bevatte uit planten uit Zuid-Amerika. Het product werd slechts heel tijdelijk gebruikt. Door de ontdekking van de toxische werkzaamheid als chemisch insecticide in 1939 werd de Mark II in 1944 vervangen door het vrij gemakkelijk produceerbare DDT⁶, A.L. 63 Mark III genoemd. Het mengsel van *China clay*⁷ als vulstof en 5 % DDT werd

Fig. 4 - A.L. 63, Mark III, Kills Lice (collectie Pol Denys of Image Courtesy of Dacorum Heritage Trust Ltd)

door de Cooper firma in gigantische hoeveelheden geproduceerd voor het Britse leger en de krijgsgevangenenkampen. Trouwens later zou het effectieve DDT-bestanddeel in het mengsel verhoogd worden tot 10 %. Hoeveel van het product in de Zedelgemse kampen gebruikt werd, vonden we nog nergens terug. Maar reeds op 14 april 1945, de dag van de bevrijding van het in grootte vergelijkbare (60.000 overlevende gevangenen) Duitse concentratiekamp Bergen-Belsen,⁸ werd door de Britse kolonel Malcolm MacEwan, A.D.M.S. 6 Airborne Division⁹, een eerste bestelling van maar liefst 6 ton (!) A.L. 63 Mark III geplaatst.¹⁰

Maar ook in Zedelgem werd rijkelijk met de DDT-poederspuit omgesprongen. De eerste kennismaking met het product was er reeds vanaf de intake van nieuwe gevangenen: *“Before we were allowed into the camp we were searched and medically examined. Once more the doctors seemed more interested in looking for the tattooed blood groups under our arms than in our physical condition. After we had been liberally sprinkled with DDT delousing powder, we were finally released into the barracks.”*¹¹

Het bestuiven diende te gebeuren volgens het vaste *DDT Dusting Procedure*-stramien. Een stoot met de poederspuit in beide mouwen, drie ‘shots’ vooraan in de kraag en drie achteraan, vervolgens drie voor- en achteraan in de broekband, daarna het hoofd en eventueel het hoofd-

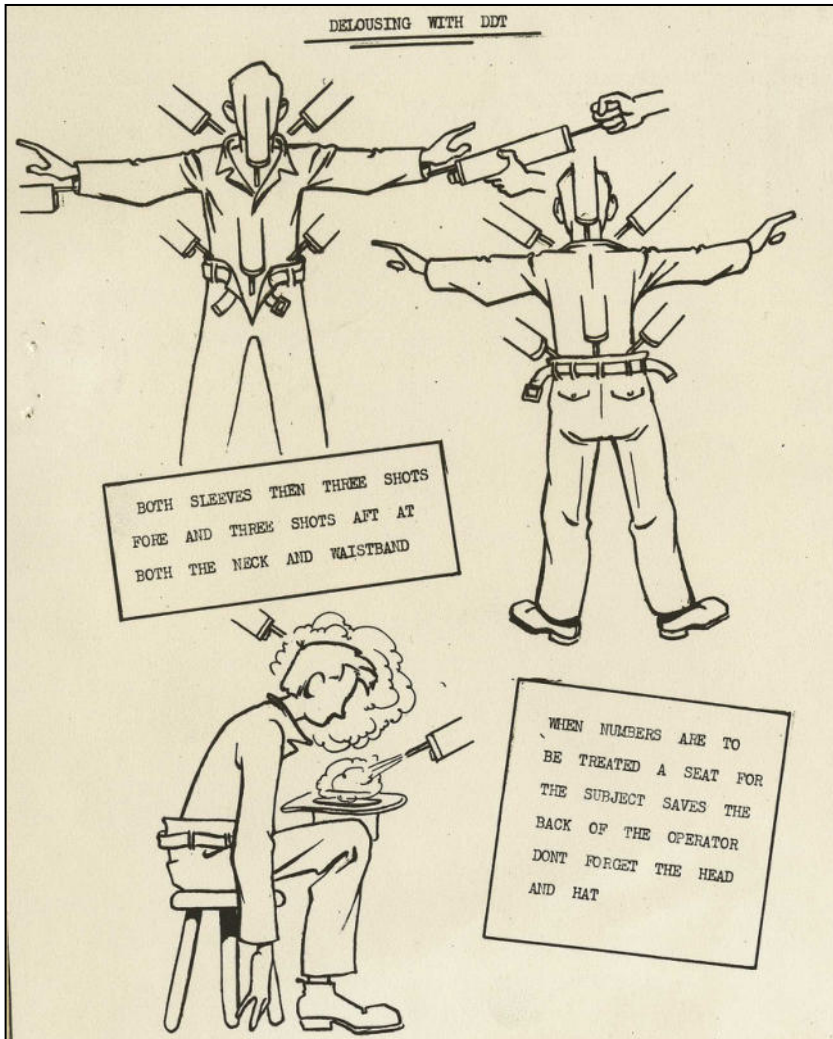

Fig. 5 - DDT Dusting Procedure. (National Museum of Health and Medicine at Walter Reed Army Medical Center)

Fig. 6 - Vaccinatie met het tyfus-paratyfus AB-choleravaccin van de Britse kampbewakers. Bemerkt het 'met-de-schrik-zitten'-handgebaar van de 'patiënt'. Zedelgem PoW-camp 2229, juni 1945 (collectie Gemeentearchief Zedelgem).

deksel. Deze procedure werd tweemaal per week herhaald.¹² Naast de DDT-behandeling kregen een heel beperkt aantal gevangenen, namelijk de officieren van het zogenaamde *Generalslager Camp 2226 Cage III*, en alle kampbewakers, het tyfus-paratyfus AB-cholera-vaccin toegediend.¹³

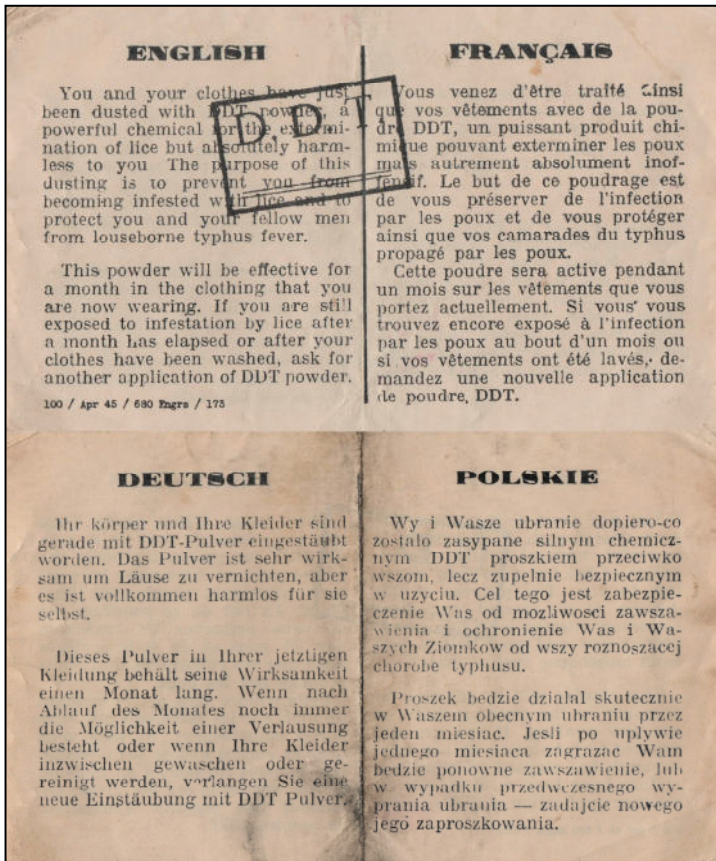

Fig. 7 - Royal Engineers, april 1945. Viertelig (Engels, Frans, Duits, Pools) informatief strooibriefje, gebruikt in de Britse PoW-kampen en pas bevrijde Duitse concentratiekampen. (collectie Pol Denys)

Als illustratie

De vernederende, maar hoogstnoodzakelijke behandeling is dan ook een thema dat geregeld in de literatuur over het Zedelgemse PoW-camp aan bod komt. En dit leverde al enkele mooie, illustratieve beelden op.

Uit een schetsboek van een onbekende aquarellist, met tekeningen over het kampeven in het Zedelgemse tentenkamp 2375, halen we de tot de verbeelding sprekende illustratie 'Delousing'.¹⁴ Op de voorgrond behandelt de eigen Duitse medische staf in *Feldgrau* uniform de medegevangenen met de desinfectiespuit. Links vooraan zien we nog een grote roodzwarte verpakking A.L. 63. Op de achtergrond bemerken we verder nog een ziekenboeg in een 'Nissenhut'.¹⁵

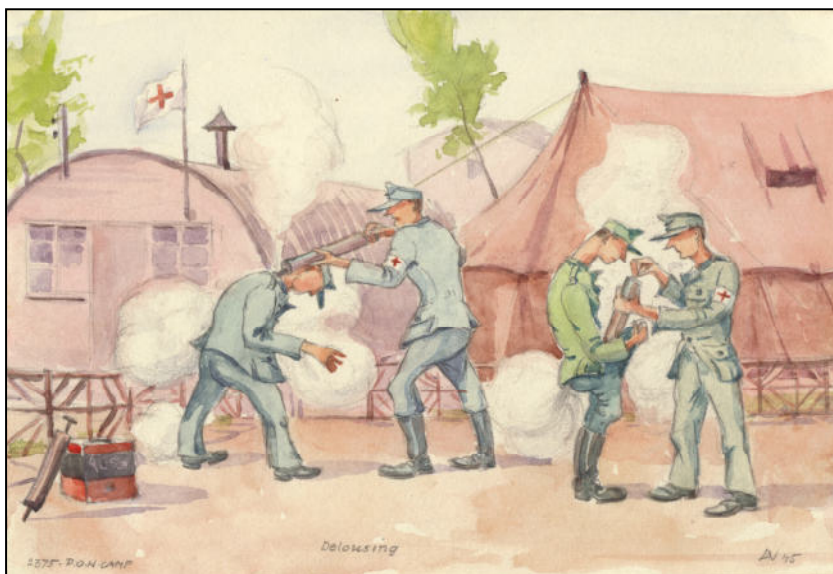

Fig. 8 - 'Delousing'. Ontluizing in Zedelgem PoW-camp 2375 Zedelgem. (Aquarel, Gemeentearchief Zedelgem)

Tussen de schetsen van de 122 medegevangenen van de Est Ilmar Kala¹⁶, uit het Zedelgemse PoW-camp 2227 Cage III barak 142, vonden we nog een karikatuur over de ontluizing. Hier worden de krijgsgevangenen met ontbloot bovenlichaam in een slaapbarak ontluisd, met op de voorgrond een blik met herkenbaar opschrift 'Kills Lice' (doodt luizen). Blijkbaar was de tekening van enig belang, want ze werd al gepubliceerd in een nummer van de Zweedse krant *Stokholms Tidningen* van mei 1946, die een wekelijkse pagina voor de vluchtelingen uit Estland verzorgde. De spotprent vond zijn weg naar het Hoge Noorden via de Zweedse YMCA-veldsecretaris Carl-Edvard Ydén¹⁷ die vanaf januari 1946 enkele malen de Zedelgemse kampen had bezocht. Zijn empathische betrokkenheid bij de krijgsgevangenen bracht de YMCA-organisatie in verlegenheid toen hij erop betrappt werd, uit de kampen gesmokkelde, ongecensureerde brieven te hebben gepost in Brussel.

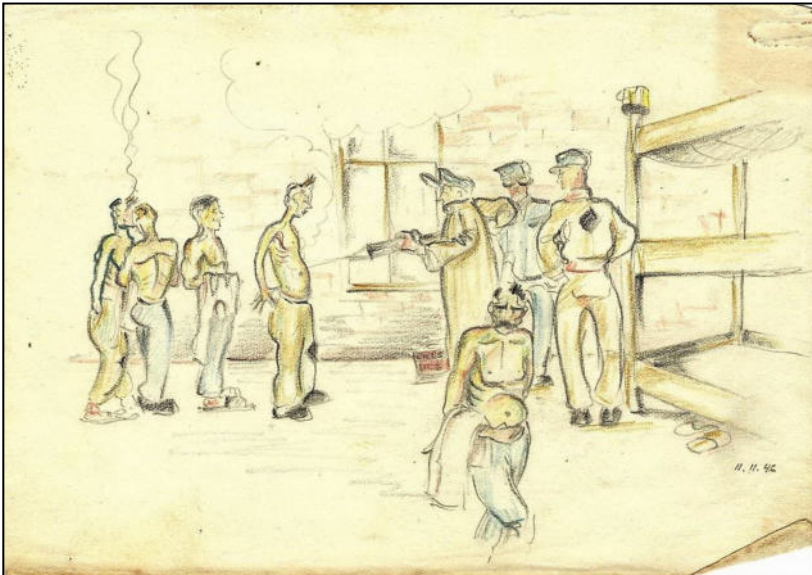

Fig. 9 - Cartoon van de ontluizing in Zedelgem PoW-camp 2227 Cage III barak 142. (tekening Ilmar Kala, Tasmanië)

In dichtvorm

In de kampuitgave *Das Musterlager, P.O.W. C2226, Cage 3* (Zedelgem, 1945)¹⁸ verscheen een merkwaardig gedicht over A.L. 63:

“ A.L. - 63 “

Strömt herbei, ihr Völkerscharen ()
Alle, die beim Barras (**) waren.
Jedem, ob er niest, ob hustet
Wird, was unters Hemd gepustet.
Ob Du Läuse hast oder nicht,
Mensch, erfülle Deine Pflicht.
Stell Dich an beim Sanitäter:
Alles andere kommt dann später!
Sei hübsch brav, mach keine Witze,
Denn der Spritzer an der Spritze
Kühlt sonst Deinen Übermut
Und er spritzt Dir untern Hut.
Solltest Du zu schimpfen wagen
Bläst er dreimal untern Kragen.
In die Ärmel, armes Luder
Kriegst Du von dem Läusepuder.
Und in Deine Unterhose,
Kippt er gleich die halbe Dose,
Und er braust Dir selbstbewusst
Jede Menge auf die Brust.
Doch die Sache ist dann gut:
Tot ist gleich die Läusebrut.
Und fast lächelnd siehst Du's ein.
A.L. dreiundsechzig - Fein!*

(*) Aanvangszin van een Duits volkslied uit de 19de eeuw.

(**) Militair jargon en synoniem voor de Wehrmacht

Van oneetbaar tot onmisbaar ...

In dezelfde Duits-Engelse publicatie *Das Musterlager* over het Zedelgemse ‘modelkamp’ 2226 Cage 3 wordt de ontluizing afgebeeld in een haast kinderlijke ‘verbind-de-punten-kleurplaat’. Daarbij gaat een zeer fantasierijke begeleidende tekst over de immer hongerige, Engels on-

kundige ‘Fritz’ die zich, van geen kwaad bewust, een stiekeme handvolle hap oneetbare A.L. 63 nog lang zou heugen. Lees mee: *“In the beginning there was corned beef and later on enormous respect for the tin box and English food. Nevertheless, Fritz always felt a continuous rumbling in his stomach when he arrived in the final camp after 8 days of biscuits and corned beef. A great energy overwhelmed him in the first morning he discovered in the camp a tin he had not yet seen*

Fig. 10 - Een verbind-de-punten-kleurplaat. Ontluizing, Zedelgem PoW-camp 2226 Cage III. (tekening Hans Horina)

*before, painted red and black. The only thing he could read on it was A.L. 63. The rest remained a secret to him, all being written in English. A shy look out convinced him that nobody watched him and that the open tin was filled. A grab, a short open and shut, a rapid swallowing. Fritz realized immediately that not all stuff packed in tins by the English was eatable. Only later on Fritz was told that A.L. 63 was anti-lice powder.*¹⁸

Onmisbaar daarentegen was de opvulstof, chinaklei, uit het mengsel van het DDT-ontluizingspoeder, voor het maken van de vele kunstwerken die het kamp verfraaiden. Om de bakstenen kern van een aantal grotere kunstwerken te voorzien van een figuratieve afwerkingscoating, werd naar bindmiddel gezocht dat ruim voorhanden was. Het was dan ook een zoeken naar de juiste samenstelling en werkbare consistentie van het afwerkmedium voor de kunstenaars.

Aan het woord is de Letse *Scharführer* Janis Juškevics¹⁹, de bezieler van de creaties, van de helaas verdwenen, ruim 2 meter hoge replica op schaal van de *Brīvības piemineklis*²⁰ en het indrukwekkende standbeeld *Lāčplēsis*²¹ in het Zedelgemse Camp 2227 Cage II. De exacte ‘*this and that*’-formule van zijn plakpasta zullen we nooit kennen, maar toont wel het aparte, multifunctionele gebruik van het DDT-hoofdbestanddeel aan: “*I try now with cement, but that is unfit for sculptural work. A glance from sculptor Šhīc²² tells me without words that nothing sensible could result from the experiment, because cement is unsuited for such work. But I don’t want to give up. I am mixing and stirring, stirring and mixing. Finally I produce from ‘this and that’ (-some sly-boots said that the composition of the formula ‘this and that’ contains lice-powder (DDT), margarine and four other ingredients-) some stuff like a plaque paste and with hidden joy I am running to sculptor Šhīc, who starts to test it. I am standing with trembling knees behind his back and call silently to all good spirits for help, but unfortunately no spirits did pre-*

Fig. 11 (links) - Tekening van Janis Juškevics met de replica van de *Brīvības piemineklis* (R) en de schaduwvorm van *Lāčplēsis* de ‘Berendoder’ (L), te Zedelgem door Vic. Straune, 1946. Bemerkt onderaan de bus A.L. 63, een geopend blik margarine, de mengkuip en het prikkeldraad als verwijzing naar de krijgsgevangenschap. Zedelgem PoW-camp 2227 Cage II. (collectie Mrs. Juškevics (†) – Queanbeyan, New South Wales, Australia)

*sent themselves. I return to my place and start to mix, stir and knead so long till I get some better stuff produced, from which Šhitc by and by succeeds to mould some figures but he has to work very fast because my 'American blend' doesn't tolerate idleness and constantly reminds to hurry up because of its fast setting properties.*²³

Op de voormalige PoW-site / munitiedepot bevinden zich nog een aantal kunstwerken. Enkele muurschilderijen, de vrijstaande 'cement'-sculpturen met berg- en dorplandschappen in bas-reliëf, een monumentale hoog-reliëf 'Sint-Joris en de Draak' en het standbeeld 'Marianne' maken alle deel uit van het unieke kunstpatrimonium van het Zedelgemse krijgsgevangenenkamp. Daarbij zijn een aantal kunstwerken

Fig. 12 - Sint-Joris en de Draak. Hoog-reliëf, inwendig bakstenen metselwerk met metalen elementen, stucwerk en polychrome overschildering. (Gemeentearchief Zedelgem, foto Johan Braet)

Fig. 13 - Wann kommst du? Marianne. Standbeeld, bakstenen kern met overschilderd stucwerk. (Gemeentearchief Zedelgem, foto Johan Braet)

identiek opgebouwd aan de verdwenen creaties *Brīvības pieminēklis* en *Lāčplēšis*: een inwendig bakstenen metselwerk met ijzeren verstevigingsarmaturen waarrond een figuratie is uitgewerkt.

Iedere kunstenaar van de nog bestaande kunstwerken zal zo zijn eigen *American blend*-formule voor de bepleistering uitgeprobeerd hebben om het beste resultaat te bekomen. Of zij daarbij ook het DDT-ontluisingspoeder A.L. 63 gebruikt hebben, is zonder diepgaand materiaaltechnisch onderzoek van het stucwerk of staving met geschiedkundige bronnen voorlopig niet vast te stellen.

Literatuur

BLOSFELDS, Mintauts. *Stormtrooper on the Eastern front. Fighting with Hitler's Latvian SS*. Barnsley, 2008.

BRAET, Johan. 'Kunstwerken van krijgsgevangenen in het Britse 'Prisoners of War Camp' te Zedelgem (1945-1946)', *Bulletin van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis*, jg. 2, Brussel, 2008, p. 114-141.

CAHN, R.S. 'A.L. 63', *Chemistry and Industry*. [London], 1945.

COSMOS, Graham A. en COWDREY, Albert E. *Medical Service in the European Theatre of Operations*. Washington D.C., 1992.

CRAUFURD-BENSON, H.J. en MACLEOD, J. (The Cooper Technical Bureau, Berkhamsted). 'A.L. 63, the original British army louse-powder', *The Journal of Hygiene*, London 1946.

DENYS, Pol. 'Zedelgem, bakermat van het naoorlogse Letse nationalisme en artistiek erfgoed. De context van het Vrijheidsmonument van Kārlis Zāle (1935)', *Bulletin van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis*, jg. 2, Brussel, 2008, p. 98-113.

GORDON, John E. *Louse-borne Typhus Fever in the European Theatre of Operations, U.S. Army, 1945*. Washington D.C., American Association for the Advancement of Science, 1948, p. 16-27.

Handbook of Preventive Medicine. London, Air Ministry, 1946.

HARRISON, Elizabeth Lucas. *Receipt for a Dead Canary. A memorable account of rebellion, resistance and survival*. Kindle eBooks Edition, 2013.

JUŠKEVICS, Janis. *With intent to bring to the attention and knowledge of my beloved children and grand-children a few historical facts in relation to my activities and experiences as a prisoner of war in 1945/46. I am presenting herewith: On the Trail of History*. Canberra, 1978. (Onuitgegeven verzamelschrift)

'Karl-Edvard Ydén in memoriam', *Den kritiska Fritänkaren*, nr. 196, juni 2011, Göteborg, 2011.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR HET KUNSTPATRIMONIUM. *Zedelgem Domein Vloethemveld. Materiaaltechnisch vooronderzoek en behandelingsvoorstel van dertien kunstobjecten*. Brussel, SumResearch, 2013.

PUURMAN, Ferdinand. *Eestlased, Sedelgehmi vangilaagris 1945-1946*. Leicester, 2001.

WILKENING, Rolf, KASEMEIER, Edgar en HORINA, Hans. *Das Musterlager, P.O.W. C2226, Cage 3*. [Zedelgem], 1945.

Archieven

Correspondentie met Ilmar Kala, 2013.

Archief Gemeente Zedelgem.

ICRC-rapport: P.O.W. Camp 2226 à Zedelghem (Enclos nr. 3 – Officiers Alle-

mands), Visité par M. A.E. Aeberhard, les 19 octobre 1945, 7 janvier 1946 et 18 janvier 1946.

ICRC-rapport: P.O.W. Camp 2226 Zedelghem, Visité par MM. de Castella et Ryner le 9 juin 1945.

Noten

- 1 Uit het voorwoord van het *Handbook of Preventive Medicine*, London, Air Ministry, 1946.
- 2 Rickettsiae zijn gram-negatieve, niet sporevormende, veelvormige bacteriën. Zij veroorzaken bij mensen een groot aantal ziekten waaronder vlektyfus, Rocky Mountains spotted fever, African tick bite fever, de ziekte van Brill-Zinsser en 'fièvre boutonneuse'.
- 3 William Cooper (°Clunbury, Shropshire 26 december 1813 – †Berkhamsted 20 mei 1885), dierenarts, landbouwer en industrieel.
- 4 Derris is een geslacht van planten uit de vlinderbloemenfamilie (Fabaceae). Alle soorten zijn erg giftig.
- 5 Rotenon komt van nature voor in enkele plantensoorten, voornamelijk uit het geslacht *Lonchocarpus*.
- 6 DDT of Dichloordifenyiltrichloorethaan is een organisch chemisch insecticide met toxische werking op luizen, bedwantsen, vlooien, muggen en vele andere insecten. DDT werd voor het eerst in 1874 door de Duitse chemicus Othmar Zeidler gemaakt. De werkzaamheid als insecticide werd pas in 1939 ontdekt door de Zwitser Paul Hermann Müller.
- 7 *China clay*, chinaklei of kaolien is een kleimineraal dat traditioneel als basismateriaal ter vervaardiging van porselein werd gebruikt.
- 8 Bergen-Belsen was een Duits krijgsgevangenen- en concentratiekamp waar tijdens de Tweede Wereldoorlog meer dan 70.000 mensen zijn omgekomen.
- 9 Assistant Director Medical Services.
- 10 Archives of 224th Parachute Field Ambulance, Royal Army Medical Corps. SUBJECT: BELSEN Concentration Camp. Ref. No. Med/16. - To: OC 224 Para Fd Amb / From: ADMS 6 Airborne Div.

- 11 M. BLOSFELDS, *Stormtrooper on the Eastern front*, p. 105.
- 12 ICRC-rapport: P.O.W. Camp 2226 Zedelghem, Visité par MM. de Castella et Ryner le 9 juin 1945.
- 13 ICRC-rapport: P.O.W. Camp 2226 à Zedelghem (Enclos nr. 3 - Officiers Allemands), Visité par M. A.E. Aeberhard, les 19 octobre 1945, 7 janvier 1946 et 18 janvier 1946.
- 14 Archief Zedelghem, aanwinstenregister nr. 339.
- 15 Een nissenhut is een noodonderkomen, bestaande uit een gebogen dak van golfplaat. De voor- en achtergevel bestaan eveneens uit golfplaat.
- 16 Ilmar Kala (°Kudina vald Tartumaa, Estland 25 december 1923 - † Montrose, Tasmanië), ornitholoog; schreef o.a. het referentiewerk *What's in a Name. A look at the scientific names of the birds of the Blue Mountains*.
- 17 Carl-Edvard Ydén (°1915 - †2011), docent godsdienst en geschiedenis aan het Nya Gymnasium Göteborg, overleden in 2011 op bijna 96-jarige leeftijd. YMCA is de afkorting van Young Men's Christian Association, een oecumenisch-christelijke organisatie.
- 18 *Das Musterlager, P.O.W. C2226, Cage 3*, [Zedelghem], 1945.
- 19 Janis Juškevics (°Kuldīga, Letland 23 maart 1906 - † Queanbeyan, Australië 5 december 1995).
- 20 De *Brīvības piemineklis* of Vrijheidsmonument te Riga is een 42 meter hoog gedenkteken dat door architect Kārlis Zāle werd ontworpen en werd onthuld in 1935. Het is een belangrijk symbool van een soeverein en onafhankelijk Letland.
- 21 *Lāčplēsis* of Berendoder, naar een verhalend epos, gebaseerd op lokale legenden, van de dichter Andrejs Pumpurs. *Lāčplēsis* heeft een grote Lets nationale symboolwaarde, tal van straten, pleinen en gebouwen zijn naar de nationale mythologische volksheld genoemd. *Lāčplēša Diena* / *Lāčplēsis*-dag wordt op 11 november gevierd.
- 22 Ēriks Šitcs. (Hier vergist Janis Juškevics zich in de schrijfwijze van de naam van de kunstenaar). Illustreerde o.a. in de 50'er en 60'er jaren enkele boeken voor Letse schrijvers in ballingschap.
- 23 J. JUŠKEVICS, *With intent to bring to the attention and knowledge of my beloved children...*

Een zandtapijt of *poterde*
voor Sint-Maarten:
een vergane Loppemse folklore

Johan BRAET

De Sint-Maartenskapel, een processiekapel

Tijdens de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw gingen er te Loppem jaarlijks twee processies uit: één op de zondag na H. Sacramentsdag (de tweede zondag na Pinksteren, dus eind mei of in juni) en één op de hoogdag van Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart of Halfoogst (15 augustus).

In zijn boek over de geschiedenis van *De Parochie Loppem* (1980) noteerde E.H. Alban Vervenne enkele wetenswaardigheden over dit oude volksgebruik.¹ De processie bracht een bonte afwisseling van bijbelse taferelen en devotiegroepen rond de beelden uit de kerk. De hele dorpsgemeenschap was betrokken bij het gebeuren, als toeschouwer of als deelnemer. Ook de kinderen die schoolliepen in de broederschool of bij de Zusters Maricolen, stapten in grote getale mee op.

De processie op Halfoogst noemde men de ‘grote’ processie. Ze trok

van de kerk naar het station, ging van daar naar de meubelzaak Belfort (aan het kruispunt van de Eninkstraat en de Autobaan), dan via de spooroverweg naar de Kattestraat, zo verder langs de Ieperweg, om ten slotte langs de Maricolenstraat (of de Kerkstraat?) terug te keren naar het dorp.

De ‘kleine’ processie of Sacramentsprocessie ging niet tot aan het station, maar sloeg al eerder de Kattestraat in, om dan langs de Ieperweg en de Kapellestraat terug te keren naar het dorp. Onderweg zegende de pastoor viermaal met het ‘Allerheiligste’: aan de kapel van het klooster, aan de Sint-Maartenskapel, aan het kapelletje van de Warande en ten slotte op het dorp, vermoedelijk dus ergens ter hoogte van de kerk. Daar werd ten slotte een openluchtmiss opgedragen aan een altaar dat was opgesteld op een speciaal daartoe opgetimmerd verhoog.²

De kapel van de Warande bestaat al lang niet meer: dit bakstenen gebouwtje stond op de plaats waar we nu (sedert 1956) het monument ter ere van Karel de Goede aantreffen, dus net voorbij het kruispunt van de Kapellestraat en de Steenbrugsestraat. Het kapelletje was toegewijd aan ‘Maria Onbevlekt’ en is nog te zien op een oude panorama-postkaart van Loppem (zie fig. 1 hiernaast).

De kapel van Sint-Martinus, de patroonheilige van de parochie, staat er natuurlijk wel nog. We treffen ze aan op de hoek van de Ieperweg en de Kapellestraat. Deze kapel had haar oorsprong te danken aan de Sacramentsprocessie. Het was dus in oorsprong een processiekapel. We schrijven 1846: de Ieperweg was nog een uitgesproken landelijke weg, en pastoor Philippus-Jacobus Gossaert was op zoek naar een plaats in die buurt, waar hij een rustaltaar zou mogen oprichten, om “op den processiedag daer de Benedictie gemakkelijker te kunnen geven”. Hij

Fig. 1 - De O.L.V.-kapel van de Warande is nog te zien op een panorama-postkaart, die dateert van kort voor de Eerste Wereldoorlog

had hiervoor een geschikt stukje grond op het oog en diende een verzoekschrift in bij de toenmalige eigenaar, de Brugse Commissie van Burgerlijke Godshuizen, om aldaar “te moogen een gotiek kapelleke stellen in steen”. De Commissie ging akkoord mits een jaarlijkse cijns-pacht van 50 centiemmen. In 1925 kon pastoor Leo Maes de grond aankopen, zodat het kapelletje voortaan helemaal eigendom was van de kerkfabriek.³

Fig. 2 - Sint-Maartenskapel
(Bron: Inventaris Onroerend Erfgoed)

In de zijgevel van de kapel is een arduinen gedenkplaat ingemetseld, die herinnert aan de restauratie die Albert van Caloen in 1895 op zijn kosten liet uitvoeren, als dank voor de genezing van zijn jonge dochtertje Anne (1895-1944), de latere missie-benedictines van Bethanië.

Alban Vervenne noteerde in zijn parochiegeschiedenis nog een merkwaardige anekdote: de bewoners van de wijk ‘Het Vagevier’ hadden de gewoonte om elk jaar ter gelegenheid van de processie “een prachtig

zandtapijt” te strooien voor het rustaltaar.⁴ Alleen de priester met het H. Sacrament mocht dit zandtapijt betreden. Hoelang dit gebruik heeft bestaan, weten we niet. Wel staat vast dat de processie voor het laatst uitging in 1960. Dus kwam er toen vermoedelijk ook een einde aan het strooien van zandtapijten.

Een chromo van Côte d’Or

Door een merkwaardig toeval bleef er een mooie afbeelding bewaard van zo’n zandtapijt dat uitgestrooid ligt voor de Sint-Maartenskapel (zie fig. 4 op p. 27). Deze afbeelding verscheen in de vorm van een chromoprentje in een album van de chocoladefabrikant Côte d’Or. Dit album uit 1950 was gewijd aan het thema van de Belgische folklore. De

titel luidde: *Het tweede Bloemfestoen van Papieren Rozen. Enkele Tradities en Gebruiken van de Belgische Folklore*. Dit album vormde het vervolg op een eerste, in 1947 verschenen album over hetzelfde thema. De auteur van beide boeken was Henri Liebrecht, een Franstalig letterkundige, literatuurcriticus, journalist en essayist met een bijzondere belangstelling voor de volkscultuur in ons land.⁵

Heel wat van onze lezers, in het bijzonder van de oudere generatie, zullen zich deze kleurrijke plaatjesalbums nog levendig herinneren. Ze waren destijds heel populair en werden in veel huisgezinnen gekoesterd als een kostbaar bezit. De chromo's vond je 'gratis' bij de chocolade van Côte d'Or. Je moest wel heel wat chocoladerepen kopen om alle 125 chromo's van zo'n album te verzamelen. Op de 'speelkoer' ruilden de schoolkinderen hun dubbels om. Het 'plakboek' zelf moest je apart ko-

Fig. 3 - De kleurrijke voorkaft en de titelpagina van het *Tweede Bloemfestoen*, door Henri Liebrecht (1950)

pen in de winkel. Enkele grote, paginavullende chromo's kreeg je erbovenop. Het boek bevatte alleen de voorgedrukte tekst en de rechthoekige kaders, waarin je de plaatjes moest vastkleven: een precisiewerkje dat toch wat geduld en enige behendigheid vereiste.

Inhoudelijk waren (zijn) deze albums zeer fascinerend. Ze waren geschreven voor een jeugdig leespubliek. Een oud en 'wijs' grootmoedertje vertelt op belerende toon aan haar drie lieve kleinkinderen over allerlei oude zeden en gebruiken waarmee zij van jongs af was opgegroeid: over processies, ommegangen en bedevaarten, over feesten, kermissen en oude volksspelen, over reuzen, steltlopers en marionetten enz. Meer nog dan de tekst, die nogal oubollig aandoet, spraken de kleurrijke plaatjes tot de verbeelding. De albums openden zo voor velen, jong en oud, de ogen voor de wondere wereld van de folklore. Een wereld die, het moet gezegd, ook toen al onstuitbaar en onomkeerbaar in verval was.

Op p. 29 van het *Tweede Bloemfestoeten* treffen we het bewuste plaatje (chromo nr. 144) aan. Het bijschrift luidt: "Vlaanderen. Zandtapijt voor de kapel", maar er is geen twijfel mogelijk: dit is wel degelijk Loppem. Het is trouwens niet alleen de Sint-Maartenskapel die duidelijk herkenbaar is ...

Wie poseert er bij het zandtapijt?

Ook van de omstaanders die poseren bij het afgewerkte zandtapijt, kunnen we de meesten nog herkennen en benoemen. Het zijn allemaal buurtbewoners die in die tijd dicht bij de kapel woonden, nl. in de Ieperweg en de Kapellestraat.⁶ Die buurt werd ook wel 'Het Vagevier'

genoemd. Met de hulp van enkele Loppemnaren, Paula Yde, William Verhaeghe en Wilfried Hermy, identificeren we van links naar rechts de volgende personen:

1. **Ivonna Dhaenekint** (°Loppem 18 juni 1914 - †Brugge 3 juli 1990), dochter van Eugeen en Eulodie Constant, op 17 juli 1937 getrouwd met Gustave Nuydt (zie nr. 3). Het echtpaar woonde in de Ieperweg A 234 en verhuisde in 1958 naar Vorst.

2. **Paula Yde** (°Loppem 14 sept. 1924), dochter van Camiel en Madeleine Kaspers, gehuwd op 24 mei 1947 met André Beuselinck, timmerman (°Oostkamp 29 sept. 1921 - †Brugge 5 feb. 2016). Het echtpaar woonde in de Ieperweg 40. Paula Yde is nu 93 jaar.

3. **Gustave Nuydt** (°Oostkamp 5 dec. 1913 - †Brugge 1 nov. 1989), stoker⁷ en metselaar, zoon van Octaaf en Agatha Dierickx en echtgenoot van Ivonna Dhaenekint (zie nr. 1). Hij werkte als arbeider in Brussel en was een overtuigde ‘sos’, iets wat in het Loppem van toen nog zeldzaam was, maar voor geen geld ter wereld zou hij het leggen van het jaarlijkse zandtapijt hebben willen missen ...

4. **Zulma Van den Abeele** (°Egem 25 april 1895 - †Lombardzijde 15 aug. 1977), dochter van Henri (landbouwer) en Idalie Gryp. Gehuwd op 20 aug. 1926 met Prosper Verhaeghe (zie nr. 5). Het echtpaar woonde in de Ieperweg A 226. Ook haar schoonbroer Omer Verhaeghe (zie nr. 9) poseert mee op de foto.

5. (waarschijnlijk) **Prosper Verhaeghe** (°Loppem 28 april 1897 - †Assebroek 15 nov. 1969), zoon van Edmond en Octavie Paepe en broer van Omer (zie nr. 9). Echtgenoot van Zulma Van den Abeele (zie nr. 4). Als beroep vinden we ‘schrijnwerker’ en ‘arbeider’.

6. **Onbekende persoon** (zie verder)

7. **Marcel Van Rijckeghem** (°Loppem 14 aug. 1924 - †Brugge 2 nov. 2012), zelfstandig loodgieter, zoon van Henricus en Magdalena Denys, gehuwd te Sint-Kruis op 24 april 1948 met Maria D’Hulster (° St.-Kruis 31 okt. 1927 - †Brugge 22 mei 2011) en vanaf dan woonachtig op het adres “Warande / Kapellestraat A 293”. Zijn dochter Herlinda (°Brugge 14 sept. 1951) trouwde in 1974 met Walther Verhaeghe, een zoon van Omer Verhaeghe, die we op de foto zien staan juist naast Marcel (zie nr. 9).

8. **Godelieve Verhaeghe** (°Loppem 3 juli 1944), dochter van Omer (zie nr. 9) en Anna Maria Geudens. Zij huwde op 28 aug. 1971 te Loppem met Dionysius (‘Denys’) Geerts en woont nu in Lanklaar (Limburg).

9. **Omer Verhaeghe** (°Loppem 10 jan. 1903 - †Assebroek 19 aug. 1984), aannemer, zoon van Edmond en Octavie Paepe, broer van Prosper (zie nr. 5). Gehuwd te Ruddervoorde op 9 juli 1932 met Anna Maria Geudens (°Ruddervoorde 22 aug. 1907). Zij woonden in de Kapellestraat A 317.

Van de negen afgebeelde personen zijn er nu dus nog twee in leven: Paula Yde (93 j.) en Godelieve Verhaeghe (73 j.). Op de foto zien we Godelieve als klein meisje van 4 of 5 jaar. Hieruit kunnen we afleiden dat de foto werd genomen in 1948 of 1949, dus één of twee jaar voor het verschijnen van het plaatjesalbum.

In de onbekende persoon (nr. 6 op de foto) meent Paula Yde Karel Van Rijckeghem (°Loppem 1 juni 1923) te herkennen, de oudere, ietwat ziekelijke of gehandicapte broer van Marcel Van Rijckegem (nr. 7),

maar deze overleed al op 24 juli 1946 en aangezien de foto ten vroegste in 1948 of 1949 werd genomen, kan dit dus niet kloppen.

Zondagse zandtekeningen

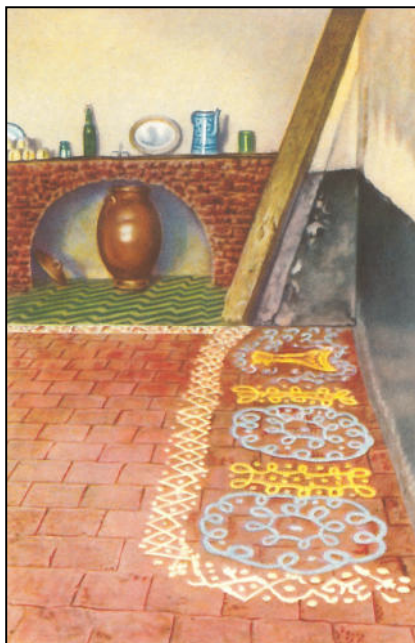
Het strooien van zandtapijten is een traditionele volkskunst met diepe wortels in de landelijke leefwereld van onze voorouders. De oorsprong ervan moet vele eeuwen geleden gezocht worden in de interieurversiering van de boerenwoning in Vlaanderen en Nederland.⁸

Traditioneel versierde elke boerin 's zondags de keukenvloer van haar huis (in tegels, baksteen of aangestampte klei of leem) met zandtekenin-

Fig. 5 - Een boerin strooit een traditionele zandtekening voor de drempel van haar huis (traditionelezandtekeningen.yolasite.com)

gen, die zij strooide met fijn, wit zand. Met deze wekelijkse, bijna rituele bezigheid sloot ze de lange werkweek af en kreeg haar huis zijn 'zondagstooi'. Het strooien was een vaardigheid, een volkse kunst die van moeder op dochter, talloze generaties na elkaar werd overgeleverd. De tekeningen waren niet figuratief maar zuiver decoratief: ze bestonden uit reeksen sierlijk golvende lijnen, krullen, spiralen en andere lijnmotieven, die rond de tafel en tegen de wanden en de haard werden gelegd. Ook de drempel van het huis werd niet vergeten. In plaats van 'zandtapijten' zouden we eigenlijk beter spreken van 'zandtekeningen', want je kon er de vloer, met zijn contrasterende rode of aardedonkere kleur, los doorheen blijven zien.

*Fig. 6 - Traditionele zandtekeningen in een Kempische hoeve
(traditionelezandtekeningen.yolasite.com)*

De siermotieven waren Keltisch van oorsprong, wat wijst op de zeer oude herkomst van deze "zondagse zandtekeningen". Ooit kwamen ze algemeen voor in de Nederlanden. De traditie leefde nog sterk tot het begin van de 20ste eeuw, alleszins in de Kempen, het Hageland, Haspengouw en het Maasland en, wat Nederland betreft, in Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland en Drenthe. Rond het midden van de 20ste eeuw was het gebruik echter zo goed als overal uitgestorven. Nu wordt

deze traditie slechts hier en daar nog kunstmatig in stand gehouden, voornamelijk met artistieke, heemkundige of toeristische bedoelingen, onder andere in Hekelgem (deelgemeente van Affligem), in het Openluchtmuseum van Bokrijk en in een oude Saksische hofstede te Schoonebeek (Drenthe, Nederland).⁹

Zand- en bloementapijten buitenshuis

Zandtekeningen hoorden oorspronkelijk thuis in het traditionele boereninterieur, maar vonden later (vanaf de 19de eeuw?) ook buitenshuis hun weg, in andere domeinen van het volksleven. Zo ontstond bijvoorbeeld het gebruik om veldkapelletjes in de meimaand of ter gelegenheid van processies ter ere van Onze-Lieve-Vrouw of het H. Sacrament te versieren met zandtekeningen, iets wat trouwens nu nog in de Kempen hier en daar gebeurt.¹⁰ Ook bruiloften en jubilea boden de gelegenheid

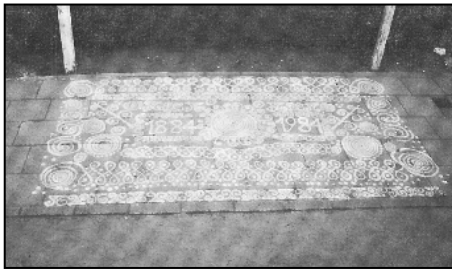

Fig. 6 - Zandtapijt voor een honderdjarige, 1884-1984 (Bron: Olyslaegers, p. 187)

om uit te pakken met zandfiguren. Voor het huis van de bruid of de jubilaris, vb. een honderdjarige, legden burens een feestelijke zandversiering die vaak ook voorzien was van een heilwens. Zo'n zandversiering vormde als het ware de handtekening van de hele buurtschap. Soms werd ze ook gelegd aan de ingang van de kerk of het gemeentehuis. Als laatste toepassing vermelden we ook nog de zandversieringen die sporadisch op of voor graven werden gelegd met Allerheiligen.

Zandversieringen buitenshuis weken in stilistisch opzicht steeds meer af van hun oorspronkelijke voorbeelden. In de plaats van ‘losse’ zandtekeningen legde men nu vaak ‘volle’ zandtapijten, waarbij het witte zand in een dikke laag werd uitgestrooid. Dit zandbed versierde men ook met andere materialen, voornamelijk bloemen en bladeren die decoratief werden geschikt. Beschikte men niet over wit zand, dan kon men ook een tapijt leggen met alleen bloemen. Ook de vormtaal veranderde: de Keltische, abstracte lijnornamentiek maakte plaats voor figuren met vaak een christelijke symboliek. Heel populair werden de zand- en bloementapijten in een vorm van een hart, een ster of een stralende zon. In het tapijt zelf werden vaak nog andere religieuze motieven verwerkt, zoals een kruis, een kaars, een kelk met hostie of een XP-symbool (labarum of Christusmonogram).

Een Loppemse traditie

Zoals gezegd legden de wijkbewoners van het Vagevier hun zand- en bloementapijt elk jaar ter gelegenheid van de ‘kleine’ processie, dus de H. Sacramentsprocessie van einde mei of juni. Het strooien gebeurde met rijnzand, dat Omer Verhaeghe hun ter beschikking stelde uit de voorraad van zijn bouwbedrijf. Het midden van het zandtapijt bestond uit een dikke zandlaag in de vorm van een Heilig Hart. Vanuit dit centrum legde men langwerpige, groene bladeren van gele lis, die in alle richtingen uitwaaierden als de stralen van de zon. De kinderen van Prosper en Omer Verhaeghe, nl. Maurits, Wilfried en William, mochten de bladeren van deze oeverplant gaan trekken aan de vijvers van het Kasteel van Caloen. Van de bloemen moesten ze wel afblijven! Om te voorkomen dat de lisbladeren zouden wegwaaien, werd erboven nog

een smalle strook rijnzand uitgestrooid, eveneens in de vorm van een hart. Het zandtapijt werd ten slotte afgewerkt en versierd met kleurrijke bloemen, onder andere rododendronbloemen uit 'den hof van Carron', het park van het kasteel ter Mote waar Claude Carron de la Carrière, de latere burgemeester, woonde. In het centrum van het H. Hart werden de bloemen geschikt in de vorm van een kruis.

Het leggen van het zandtapijt was een werkje van de hele buurt, maar vermoedelijk was het de familie Verhaeghe die het voortouw nam. Omer Verhaeghe woonde vlakbij, hield altijd de sleutel van de kapel bij en zorgde ook voor het onderhoud. Kort voor het maken van de foto hadden de gebroeders Omer en Marcel Verhaeghe het dak van de kapel nog helemaal vernieuwd. Het onderhoud van de kapel is een taak die op vandaag, en dit al sedert vele jaren, trouw ter harte wordt genomen door Roger Anseeuw en zijn echtgenote Maria Eeckhout.

Nog meer zandtapijten in Loppem

Het zandtapijt voor de Sint-Maartenskapel kreeg niet alleen aandacht in het plaatjesalbum van Côte d'Or. Ook Maurits Van Coppenolle, de bekende folklorist en heemkundige uit Sint-Andries, verwees er expliciet naar in een artikel dat hij in 1948 publiceerde in de volkskundige almanak *'t Beertje*.¹¹ In dit artikel signaleerde hij trouwens nog meer voorbeelden van zandtapijten in Loppem. Zo hielden ook de paters van Zevenkerken elk jaar hun eigen Sacramentsprocessie, waarbij op meerdere plaatsen langs het parcours zandtapijten werden gelegd, onder andere aan de abdij van Zevenkerken zelf, aan de priorij van Bethanië, voor de herberg De Watermolen en aan het kasteel Ter Heyde van de familie

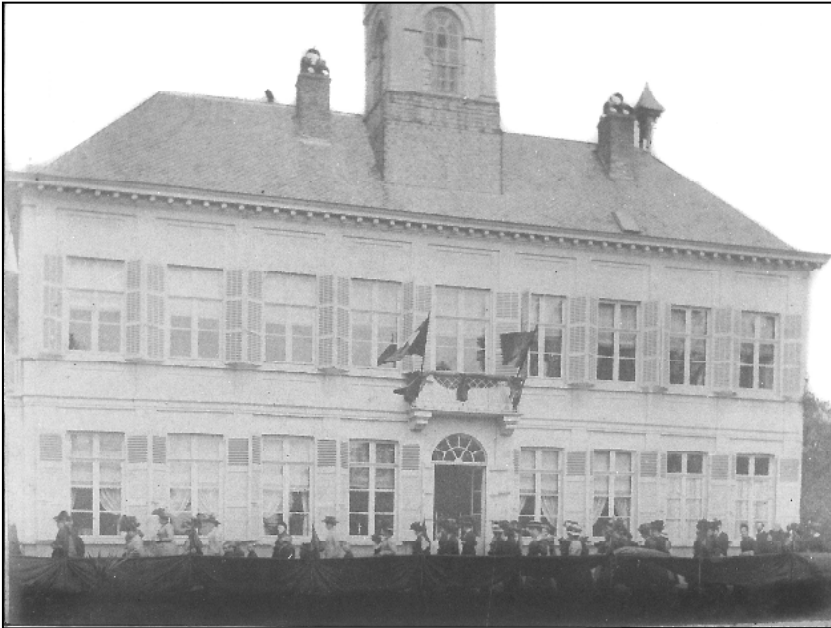

Fig. 7 - De Sacramentsprocessie van de Abdij van Zevenkerken trekt voorbij het kasteel Emmaüs.¹⁷

van Outryve d'Ydewalle. Het zandtapijt aan De Watermolen werd gelegd door het echtpaar Pieter Dhondt en Octavie Andries, de uitbaters van deze herberg en hoeve.

Zoals eerder aangestipt, was het de bedoeling dat de priester die de monstrans met het H. Sacrament droeg, dwars door het zandtapijt naar het altaar stapte, en het zo dus eigenlijk vertrapte. Dit schijnt algemeen gebruikelijk geweest te zijn. Op sommige plaatsen, zoals in het Brugse begijnhof, was het zelfs de gewoonte om langsheen het volledige parcours van de Sacramentsprocessie een smalle, doorlopende sierband van bloemen en bladeren te leggen, waarover alleen de priester met het

Fig. 8 - Gentse begijntjes leggen een bloementapijt voor de processie van O.L.V. Hemelvaart in Gent. Ook het traject waar de priester met het 'Allerheiligste' zal stappen, is doorlopend met bloemen bedekt. (Chromo 137 uit hetzelfde Côte d'Or-plaatsjesalbum, nl. het Tweede Bloemfestoen van Henri Liebrecht)

'Allerheiligste' mocht stappen. Zoals we kunnen zien op een chromo in het folklorealbum van Côte d'Or, hielden ook de Gentse begijntjes dit gebruik in ere.

Poterden, een folkloristisch kindergebruik uit het Brugse

Wie het Brugs dialectwoordenboek¹² van de heemkundige kring Maurits Van Copenolle er op na slaat, zal hierin het volgende lemma terugvinden:

Potèrde ook **potèrre** en soms **potèèrde** (zn.)
het gebruik een figuur te maken in zand, versierd
met bloemen, vooral blauwe korenbloemen (ter
ere van St Pieter en dus rond zijn feestdag)

Ook deken Leonard De Bo nam deze woorden reeds op in zijn *West-vlaamsch Idioticon* uit 1870-1873.¹³ De term schijnt een verbastering te zijn van het Franse ‘parterre’ (bloemperk) en verwijst naar een oud Brugs volksgebruik, dat uitvoerig werd beschreven in artikels van Maurits van Coppenolle en Georges Devos.¹⁴ Op het feest van Sint-Pieter en Sint-Paulus, dus op 29 juni (vroeger een verplichte feestdag), aan de vooravond van de grote vakantie, legden de Brugse volksjongens hun ‘poterden’. Dat deden ze overal langs de straten en ook rond de kerk. De zandtapijten hadden meestal de vorm van een hart of een cirkel, al kwamen ook rechthoekige figuren voor. De randen werden bezet met rode papavers (‘kolleblommen’ of ‘kankerblommen’ geheten), blauwe korenbloemen (‘Sint-Pietersbloemen’), veldmargrietten, goudsbloemen, bloedrode wilde roosjes en wilde haver. Daartussen werden nog kleurrijke, bebloemde scherven van gleierwerk gestoken, ook ‘zantjes’ van heiligen en devotieprentjes, en niet te vergeten een blikken potje of kommetje voor de centjes. De kinderen wedijverden om de mooiste, kleurrijkste poterde te maken en probeerden hiermee indruk te maken op kerkgangers en toevallige passanten, om zo wat kopergeld bijeen te schooien waarmee ze snoep konden kopen. Al moet gezegd dat die centjes oorspronkelijk niet dienden voor snoepgoed, maar wel om kaarsjes te kopen die ze dan op hun poterdes lieten branden.

Dit volksgebruik - of beter gezegd: kindergebruik - gaat alleszins terug tot de 19de eeuw. Het kwam naar het schijnt eerst voor in de volksbuurt van de Brugse binnenstad, om rond 1885 te verhuizen naar de

stadsrand. Tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw leefde het voornamelijk nog in Sint-Andries, maar ook in Sint-Michiels en Sint-Kruis en in nog een paar gemeenten rond de stad.¹⁵ Misschien hoorde ook Loppem wel in dat rijtje thuis? Het gebruik bleef in elk geval tot de jaren '50 voortbestaan.

Toch moeten we ontkennen dat dit gebruik enkel in het Brugse voorkwam. Even zoeken op het internet leert alvast dat dit gebruik ook in Bazel bestond, een dorpje in het Waasland, thans een deelgemeente van Kruibeke.¹⁶ Sint-Pieter is de patroonheilige van de parochiekerk van Bazel. Daar zetten de kinderen al op de vooravond van Sint-Pietersdag hun zandtapijten. Ze verschenen er op alle hoeken van de parochie. Het gebruik bloeide aan het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw, maar kan ook daar al veel ouder zijn. Kortom, misschien was dit volksgebruik rond het Sint-Pietersfeest wel veel ruimer verspreid en veel ouder dan we op het eerste gezicht zouden vermoeden?

Met dank aan

- Wilfried Hermy, die een exemplaar van de chromo en van het plaatsboek schonk aan het Gemeentearchief Zedelgem
- Paula Yde, William Verhaeghe en Wilfried Hermy voor hun hulp bij het identificeren van de afgebeelde personen.
- Bertrand Denys, die me de weg wees naar een artikel van Georges Devos over poterden.

Noten

- 1 Alban VERVENNE, *De parochie Sint-Martinus te Loppem en haar pastoors van 1300 tot heden*. Loppem, Heemkundige Kring van Loppem, 1980, p. 129.
- 2 Luc BONDUEL, *Het Zedelgem, Veldegem, Loppem en Aatrijke van toen*, Brugge, Marc Van de Wiele, 1983, p. 91.
- 3 A. VERVENNE, o.c., p. 93-94.
- 4 Alban Vervenne schrijft dat de inwoners van de wijk 'De Warande' het zandtapijt legden, maar vergist zich hier: het waren wel degelijk de inwoners van de wijk het Vagevier, m.a.w. bewoners van de Ieperweg plus het deel van de Kapellestraat tot aan Café De Warande. De wijk de Warande situeert zich ten zuiden hiervan. De wijk- en straatnaam 'Warande(-straat)' verwijst naar de middeleeuwse konijnenwarande of het jachtgebied van de Loppemse dorpsheer, behorend tot de familie van Steelant. William Verhaeghe herinnert zich nog dat hij in zijn kindertijd samen met de andere jongens van het Vagevier vaak 'oorlog' speelde tegen de jongens van de Warande.
- 5 Henri Liebrecht schreef dit tweedelige werk oorspronkelijk in het Frans, onder de titel *La Guirlande en Roses de Papier. Quelques traditions et coutumes du folklore belge*. Brussel, Côte d'Or, 1939-1950, 120 + 128 p. Voor de Nederlandse editie en illustratie zorgden de volkskundigen Leo J. Kryn (deel I, 1947) en Frans Hendrickx (deel II, 1950). Henri Liebrecht was lid van de Académie Royale de Langue et de Littérature Française de Belgique. Op de website van de Academie is een biografische notitie te vinden: www.arllfb.be/composition/membres/liebrecht.html.
- 6 Alle hierna vermelde adressen zijn afkomstig uit de Loppemse bevolkingsregisters 1947-1960.
- 7 Staf Nuydt pochte graag dat hij machinist was, maar in werkelijkheid was hij stoker, dus de man die de locomotief van kolen en water voorzag.
- 8 Basisonderzoek hierover werd verricht door dr. Jozef Weyns, de bekende volkskundige en eerste conservator van het Openluchtmuseum Bokrijk. Zie J. WEYNS, 'Kempische zandtekeningen', in: P. DE KEYSER (red.) *Ars Folklorica Belgica II: Noord- en Zuid-Nederlandse volkskunst*, Antwerpen-Amsterdam, De Sikkel - Wereldbibliotheek, 1956, p. 61-76. Dit artikel is een vertaling en herwerking van een mededeling, gedaan op het Derde Internationale Congres voor Antropologische en Etnolo-

gische Wetenschappen te Brussel, augustus 1948. Zie ook J. OLYSLAEGERS, 'Zandtekeningen in de Kempen en hun betekenis', in: *Ons Heem*, jg. 40 (1986), p. 184-188; heel wat info is ook te vinden op de website <http://traditionelezandtekeningen.yolasite.com>.

9 www.zandstrooiwoerterij.nl

10 Het gebruik leeft nu nog voort o.a. in Godsheide (bij Hasselt), Viversel (Heusden-Zolder), Veltwezelt (Lanaken), Lommel en Ransdaal (Nederlands Limburg).

11 Maurits VAN COPPENOLLE. 'Van Potèrden ofte Pottèren. Van Sterren en Kousen', in: *'t Beertje. Volkskundige Almanak voor West-Vlaanderen*, Brugge, Bond van Westvlaamsche folkloristen, 1948, p. 32-37. Dit artikel verscheen dus nauwelijks twee jaar vóór het plaatjesalbum van Côte d'Or. Louter toeval? Of zou het misschien kunnen dat Maurits Van Coppenolle de bewuste foto van het Loppemse zandtapijt maakte en bezorgde aan Henri Liebrecht of aan één van de Nederlandse vertalers en folkloristen Leo Kryn of Frans Hendrickx?

12 *Brugs Woordenboek*. Uitg. Brugs Ommeland, 2001, p. 273.

13 L.L. DE BO, *Westvlaamsch Idioticon*, heruitg. J. Samyn, Gent, A. Siffer, 1892 (Handzame, anast. herdr. 1976), p. 771.

14 M. VAN COPPENOLLE, o.c.; G.[eorges] DEVOS, 'Poterrren, poterdes ofte parterres', in: *Jaarboek Bond van de Westvlaamse Volkskundigen*, jb. 1 (1975), p. 187-189; van dezelfde auteur is ook de anonieme bijdrage 'Een oud volksgebruik herleeft! Over "poterrren", of in 't schoon frans "Parterres"', in: *De Kroniek van Sint-Andries*, jg. 2 (1975), nr. 6, z.p.

15 Over hetzelfde volksgebruik in Sint-Kruis, zie Magda CAFMEYER, 'Als het zomer is...', in: *Biekorf*, jg. 47 (1946), p. 169-170.

16 A.M. *Het vier van Sinte-Pieter*, geraadpleegd op: www.wissekerke.be/tijdschriften/1983/1983-2%20HET%20VIER%20VAN%20SINTE%20PIETE.pdf

17 Luc BONDUEL, o.c., p. 119.

Heemkundige Kring Pastoor Ronse ontvangt Ratte Vynckeprijs

Op zaterdag 17 februari 2018 mocht onze heemkundige kring uit de handen van Eddy Dewispelaere de Ratte Vynckeprijs in ontvangst nemen, wegens onze socio-culturele verdienste, het exploreren van het verleden van onze deelgemeenten. We zijn bijzonder trots op deze trofee van het Ratte Vynckecomité van de N-VA.

Groepsfoto bij de prijsuitreiking van de Ratte Vynckeprijs

Kasteel van Loppem

Neogotisch topmonument met rijke kunstcollecties,
romantisch park met vijvers en doolhof

Een ideale daguitstap!

De manege biedt een uniek kader
voor elk evenement, feest of seminarie.

Openingsuren, tarieven en andere info:
www.kasteelvanloppem.be

Steenbrugsestraat 26 - 8210 Loppem

WALCARIUS VERZEKERINGEN

BVBA

Groenestraat 31 bus 2, 8210 Zedelgem

Tel 050 20 06 02

johan.walcarius@verz.kbc.be

KBO 8887 868 615, rekeningnummer BE50 7390 3058 3018

Verbonden agent: FIMSA, 181723A, van kbc-verzekeringen nv, Prof. Roger Van Overstraetenplein 2, 3000 Leuven, btw 0455 982 840, vat Looisew

GARAGE DEKETELAERE
VELDEGEM — LOPPEM

Torhoutsesteenweg 383
8210 Veldegem
Tel: 050/27.74.94

Autobaan 17
8210 Loppem
Tel: 050/822.822

www.opeldeketeleare.be
info@opeldeketeleare.be

Reeds meer dan 40 jaar een familiebedrijf!

Persoonlijke service ...
...van generatie op generatie!

Reeds 3 generaties is DEKETELAERE
onlosmakelijk verbonden met OPEL

bouwmaterialen
MAERTENS n.v.

Zedelgem

- bouwmaterialen
- vloer & wandtegels
- blauwsteen
- basalt
- kandla
- graniet
- witsteen

Diksmuidse Heirweg 73, 8210 Zedelgem
tel. 050/20.91.01
info@maertensbouwmat.be

www.maertensbouwmat.be